

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Галина Харкевич – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: емотіологічні дослідження, проблеми перекладацької еквівалентності та адекватності.

УДК 811.161.2'373.2:821

ФУНКЦІОНУВАННЯ АНТРОПОНІМІВ У ХУДОЖНІЙ МОВІ ПОЕТІВ КИЇВСЬКОЇ ШКОЛИ

Ірина ХЛИСТУН (Умань, Україна)

У статті проаналізовано особливості функціонування і стилістична роль антропонімів у творах поетів Київської школи, зокрема В. Голобородька, В. Кордуна, М. Воробйова, висвітлено роль поетонімів у побудові художнього тексту.

Ключові слова: власна назва, онім, антропонім, антропонімічна лексика, поетонім, міфоантропонім.

The article is devoted to the stylistic features of the functioning and role anthroponyms in the works of poets of the Kiev school, in particular V. Goloborodko, V. Kordun, M. Vorobjov, their role in the construction of the artistic work is reflected.

Key words: proper name, onym, anthroponym, anthroponimical vocabulary, poetonym, mythological anthroponym.

Київська школа є невід’ємною ланкою літературного процесу другої половини ХХ століття, свідченням зрілого модернізму українського письменства.

Започаткована в середовищі поліморфного “шістдесятництва”, вона, як і поети-дисиденти, віднайшла свій шлях творчого самоствердження. Київська школа «спростувала псевдохудожні настанови панівного “соцреалізму”, виробила свою естетичну концепцію, в якій поєднувалися неперепутні традиції фольклорної та літературної класики й набутки модернізму, зокрема було переосмислено досвід “Молодої Музи”, “Української хати”, “кларнетизму” П. Тичини, формально-змістових експериментів доби “розстріляного відродження” та Б.-І. Антонича, історіософії “Празької школи”» [9:5].

Тема Київської школи поки що розглядалася критиками спорадично, та й то лише в літературознавчому аспекті, зокрема Т. Пастухом [12] та Л. Дударенко [9].

Л. Дударенко відзначає оригінальність творчого проекту Київської школи в контексті досвіду попередніх етапів українського модернізму, нову якість художнього мислення, нове світовідчуття. Визначальними смислотвірними прийомами у творчому доробку Київської школи стали метафора, симфора, міфологема. «Ускладненість тропів та міфологем увиразнюють комплекс естетичних чинників: творчий синтез, зорієнтованість на саморефлексивність, алюзійність, пов’язаність зі сферою ірраціонального та емоційно-духовного» [9: 18 – 19].

Узагальнюючи спільність ідейної платформи представників Київської школи, Т. Пастух визначив такі основні риси: 1) свобода поетичного творення, що найбільше стосувалося форми; 2) трансформація давнього міфологічного мислення в образах новітньої поезії; 3) повернення до першооснов слова, до коренів його значення; 4) відсутність дискурсивної мови, тобто створення поетичним словом широких асоціативних полів; 5) недомовленість, розрахована на компетентного читача, його уяву; 6) активне використання метафори, завдяки якій витворювався новий художній світ; 7) форма верлібру, що якнайкраще дозволяє розширити можливості метафори; 8) «творення своєрідного метафізичного часопростору», який давав можливість вийти за рамки реальності; 9) інтелектуалізм образності на протигагу емоційності; 10) складна асоціативність для організації тропів та художньої оповіді; 11) відкидання риторичності, виявлення ідей на підтекстовому рівні [12: 74 – 76].

Усі названі риси стильового спрямування поетів Київської школи дають підстави повернутися до вивчення мовних особливостей їхньої творчості, зокрема вживання онімії. Тому темою нашої статті є саме аналіз однієї з груп онімної лексики – антропонімії – у творах поетів Київської школи В. Голобородька, В. Кордуна, М. Воробйова.

Завданнями дослідження є виділити основні групи антропонімів у творах поетів, дослідити їхнє змістове наповнення, зокрема й конотативне, з’ясувати стилістичну роль антропонімії у досліджуваних поетичних текстах.

Імена відомих історичних осіб є досить значущими у творчому доробку поетів, оскільки допомагають їм осмислити історичний шлях України. Так, імена українських можновладців різних епох можуть слугувати для показу етапів української історії, як у вірші В. Голобородька «Що читати». Вплетені в метафоричний сюжет, поетоніми набувають надзвичайної експресивності у творі, суха історична інформація, втілюючись у форму казки, стає не просто спробою адаптувати сповнену трагізму українську історію для дитячого сприйняття, а й

посланням до дорослих: *Синку, не читай книжок з нашої історії... / Ніхто з наших національних героїв в усій нашій історії / у своїх прагненнях здобути волю України / не дійшов до звернення своїх змагань <...> / Упала у візантійську криницю, / викопану печенігами біля Дніпровських порогів, / киця **Святослав**; / упала у переяславську криницю, / викопану православним єдиновірцем **Олексієм**, / киця **Хмельницький**; / упала у полтавську криницю, / викопану зрадником на користь Москви **Носом**, / киця **Мазепа**; / упала у петербурзьку криницю, / викопану московським імператором **Петром**, / киця **Полуботок**...[8: 6 – 7]; у цьому контексті історичні імена українських діячів **Святослав**, **Хмельницький**, **Мазепа**, **Полуботок** виступають в опозиції до інших антропонімів, які уособлюють трагічну долю України, поневоленої Російською імперією.*

Ім'я історичного діяча може актуалізувати певні його якості, як-от онім **Сагайдачний** уживається як уособлення патріотизму, честі, що перегукується з фольклорними мотивами: *Того дня, / виходячи з хати, / підійдеши до дверей / і на порозі зустрінеш **Сагайдачного** / з розпростертими обіймами, як батька: / вирушаєш у далекий світ, / там чекає тебе ганьба і слава [7: 303].*

Яскравим прийомом є уведення імені відомої особи у метафоричний чи алегоричний сюжет, нерідко саркастичний, як-от: *Цар **Петро** любив усякі колекції: / їздив по німцях і скуповував різні картини і старі книжки. / забавлявся йому зробити таку колекцію, якої ще ніхто не бачив по всьому світі. / і попросив він у гетьмана **Полуботка** кілька козаків для того, щоб засушити їх для колекції. / гетьман: ні, і вдруге: ні. <...> Поглянув **Полуботок** на козаків своїх, а вони самі / по прихиткували себе до стіни і сушаться [7: 183].*

Імена історичних осіб можуть вводитися в сюжет-ремінісценцію або обігруватися метафорично: *Ой, **Рогнідо!** Ой, **Рогнідо!** / твою долю наскрізь видно: / будеш в Києві княгиня / та зі смутку вродиш сина. / Як без нитки гола голка, / скнітимеш без **Ярополка**, – / на мечях вознісиши брата, / **Володимир** вислав свата, / щоб жоною тебе взяти, / ставши **Розволоду** зятем / це й убивцею завзятим! <...> йде зі смертю **Володимир**, а весь Полоцьк от як вимер...[11: 91]; Та князь **Володимир** навів пастухів з Віфлеєма, / що дев'ять віків несли вість палестинську про диво. / Народ у Дніпрі похрестили з плачем... [10: 38].*

Уведені в алегоричний сюжет, імена осіб, значущих для історії України, уособлюють найкращу частину українського народу: *...ми – не народ, / ми – розвітрений куц вогню <...> Поспінталися племени в гострому герці / і вирують довкруг вогнянистою грою: / тут **Байди Вишневецького** вольниця вольна, / плінуть в небі, розлитому скрізь понад нами, / байдаки отамана **Сірка** та **Івана Підкови**, / і кіннота **Богдана Хмельницького** / скаче рвійно у хмарах багряних [10: 76]; Так от і дивиться вічним поглядом в наші душі, / що лінуть по білому світу, козак **Мамай** [10: 43]; Прихилений на підлозі до ніжки стола, / портрет не то усміхався, не то ображався, / пильно вдивляючись у нового власника. / І хто тут зображений? – **Марко Кропивницький**, / **Микола Садовський** чи **Тарас Бульба**? / А може, раптом, **Пантелеймон Куліш** чи сам **Винниченко**? / Ото, на біду, це й посадять за цю личину...[11: 26].*

Імена історичних осіб можуть використовуватися і для хронологічної конкретизації подій: *Львівська старезна бруківка і дощ... / блукає завулками від часів **Костянтина Корнякта** / а може й давніших – коли короновано / **Юрія Першого** сина **Лева**... [10: 56].*

Імена відомих письменників, зокрема українських, становить значний пласт антропонімичної лексики у поезії авторів Київської школи, особливо В. Голобородька. Ім'я Тараса Шевченка як автора непоминутих шедеврів української літератури включається у контекст саркастичної тональності: *Подякуймо усі разом – / три, чотири: / «Спасибі Миколі I / за те, що ув'язнив **Шевченка** в казематі, / бо там він створив / «Садок вишневий коло хати»... [5: 174].*

Ім'я **Сковороди** у поетичному дискурсі викликає асоціації, пов'язані з вільнолюбним життям українського поета-філософа: *Можливо, метою життя / було побачити веселку – / а потім умирати, як **Сковорода**: / перед далекою дорогою / до кринички прийшов, / аж на місці кринички – / сувенірна крамничка [7: 222].*

Вживають поети імена опозиційних письменників різних періодів і стильових течій: *Вівчарок випускаю по слідах **Семенка**, / хочу відшукати у цьому далекому місті / поета, який легковажив словами / і якому цього не пробачили ті, хто легковажив життям в ім'я світлого майбутнього [7: 191]; Поціновувач поезії, / щоб краще довідатися про мою творчу лабораторію, / періодично, з міліціонером і понятими, / законно, на підставі санкції прокурора, / на моєму помешканні влаштовує обшуки. / першого разу він вигріб із книжкової полиці / переписані на друкарській машинці / ранні вірші **Тичини**, невидані вірші **Симоненка** [7: 197].*

Іменування українських митців слова в одному контексті може поєднуватися з зарубіжними: *Дідом-бащанником / сидить **Світличний** / стереже своїх книжок / у руці тримає корінці кавунів / Корінець **Анрі Мішо** малює ручкою на папері / піднімає зі столу / книжку ставляє на полицю / корінець тримає у руці / і усім хвалиться кавуном [7: 207]; переосмислення імені українського поета як турботливого землероба.*

У вірші «Калина об Різдві», присвяченому Василеві Стусу, іменування поета у формі особового імені свідчить про дружні почуття ліричного героя (автора) до уявного адресата твору: *Калиною, розквітлою об Різдві, / ти повернувся, Василю, на Україну: / тут сьогодні справджуються твої слова...* [5: 23]. Калина, розквітла на Різдво, – оксиморон, що виражає щось неможливе і разом з тим прекрасне.

У поетичних текстах поетів, зокрема В. Голобородька, бачимо і антропоніми, що є іменами зарубіжних режисерів – справжніх майстрів кінематографу: *Режисере Фелліні, / смішині твої янголи / із паперовими крилам за спиною!* [7: 395]; *Клод Лелюш / веде чоловіка і жінку піщаним берегом моря / за руку, / виводить із кадру, / натомість лишаються сліди на піску, / які поволі злизує хвиля <...> з легким серцем даруєш два квітки / на перегляд фільму друзям, / впевнений у можливості у майбутньому зустрічі / з Клодом Лелюшем – / без перешкод зможеш побувати в Парижі* [7: 341]; в останньому уривку онім *Клод Лелюш* у поєднанні з топонімом *Париж* виступає втіленням Франції.

У творах поетів Київської школи біблійні антропоніми виступають здебільшого ядром у метафоричному чи алегоричному сюжеті, що дозволяє накласти проєкцію минулого на сучасність: *І застигла бджола не летить на суцвіття нічне, / не сідає бджола Магдалена Марія / на тривожне суцвіття полудня <...> прожиття натікає в мох із пробитої цвяхом десниці: / і бджола Магдалена із неї* (10:61); *Щось біле і сумовите / блукає між яблунями. – / Це знову ти? / І в якій подобі тепер? / Еврідіка? Марія із Магди? Еос?* [11: 22]; *Якщо рай Іуди у кожному з нас, / то однання Вчителя і мас / іще не закінчено...* (1: 11); *Через тисячоліття / зворухнулись вуста / голови Іоанна Предтечі / на срібному блюді, / наче вітер зітхнув: / – Саломея...* [10: 71]; *Цілу ніч я просидів мовчки наодинці з Еклезіастом...* [10: 62].

Кількісно великою групою є імена представників простого народу. Ці поетоніми мають форму особового імені чи прізвиська або андроніма (іменуваннями дружини за іменуванням чоловіка): *в дворі сто різних квітів / поміж вогню доріжка / Михайло з погребя виносить / іскристе молоде вино* [2: 23]; *...про гніздо червоних білок подумає той / хто не залишає слідів / дев'яносторічна Марія розказує що він зустрічав її / коло криниці...* [1: 123]; *Батько Семен стояв на гарбі / з головою / у сонці, / а ми – сини-соколи – подавали з копиці* [7: 29]; *Нас у ланці працює семеро. / Сьомий – то Петро, / я з ним проробив не один рік обушок в обушок* [7: 80]; *Бабу Вакумиху і бабу Численчиху / бачили люди востаннє у яру під Турлом, / де вони натрапили на джерело / і баба Вакумиха самими руками вигребла криничку, / а баба Численчиха принесла камінь, виклала криничку* [7: 227].

Для творчості В. Голобородька знаковим є ім'я *Катерина*. Так, тема Батьківщини звучить передусім у поемі «Катерина», зміст якої зводиться до процесу пізнання ліричним героєм своєї Батьківщини. В. Голобородько вдається до своєрідної езопівської мови, втілюючи емоційні думки в явища і предмети повсякденного життя. Процес становлення громадянина, патріота подано як історію взаємин ліричного героя з жінкою на ім'я *Катерина*. Звичайно, вибір імені закономірний. У шевченкознавстві з ХІХ ст. існує традиція сприймати поему Т. Г. Шевченка «Катерина» як алегоричне зображення долі України. Те саме бачимо у В. Голобородька: *Катерино, ти приходиш, щоб будити мене діяти / своїми високими дзвонами, / Катерино, ти приходиш, щоб розкривати / мої кров'яні судини в обмілілі ріки, / Катерино, ти приходиш звати мене їти / на маленький кружечок сонця в високості*" [6: 18]. Урочистість антропоніма досягається анафорою, зокрема повтором звертання до Батьківщини і низкою метафор небуденного змісту. Цей же онім уживається і у вірші «Україна на сцені»: *А потім на сцену прийшла Катерина, / синьою річечкою притекла, / а над нею червона калина / опустила на плечі два крила* [7: 57].

Особові імена людей можуть уживатися і з малої літери як засіб створення ситуації смерті у творах М. Воробійова: *– хто там? – свої... / – та хто? – микола дома? / – який микола? / брат мій / – а ви хіба не знаєте? / – а що? / – його ж убили...* [2: 165]; *– іване ти де? / – я тут / – та де ж ти? / – тут...а ти біля мене... / – біля тебе? <...> а що ж мене давить? / – корінь <...> у старого клена дуже товсте коріння / розрослося на весь окоп...* [2: 170].

Почуття симпатії до об'єкта зображення передається через демінутивні форми імен: *Сестричко Ганнусю, то ти так причепурила піч?* [7: 30]; *Он Миколиці тато купив велосипеда, <...> а мій тато чомусь не купує* [7: 32]; *«Тепер, чую, Івасик ворухить ручками під копою, / а тут вітер як повіє, як повіє з-за гори, / а я знай все серпом, серпом за тиеницю, / та часто не вдержуся і лечу до Івасика»* [3: 97].

Яскравим прикладом обігрування власних назв є текст вірша «Світ без луни» В. Голобородька, де українські імена, перегукуючись із народними назвами цілющих рослин, інтерпретуються як символ, частка національного багатства, духовних надбань народу: *Здавна у цьому селі / голосно звучали наші імена: / кликала мати сина – Грицю! / кликала мати сина – Миколко! / кликала мати сина – Васильку! / і трав'яні грицики, / і трав'яні миколайчики, / і трав'яні васильки / першими чули своє ім'я / і передавали голос матері... / від рослини до рослини*

/ а нам здавалося, що це луна, / і доносили голос матері до сина... / і повертався син додому, / де б він у світі не знаходився [8: 16].

Щодо міфоантропонімів, то серед них можна виділити вживані в казках, у міфах та народних епосах. Перша група включає переважно українські: «*Давайте гратися у Телесика: / я - буду Зміючкою Оленкою, / ви - дітки мої ріднесенькі – Телесиками*» [4: 26]. Ім'я *Телесик* не тільки проводить паралель із сюжетом народної казки, а й стає в основі сюжету вірша. Казкові імена тут ще більше підкреслюють трагізм реалій українського села під час Голодомору 1933 року. Казковий міфонім *Зміючка Оленка*, як і в казці, усоблює зло: *Плавай, / плавай, Телесику, / не відгукуйся на тонкий голос своєї матінки <...> не відгукуйся на товстий голос Зміюки – / за ним очевидна смерть* [7: 392].

Поодиноким є вживання античних міфоантропонімів. Це здебільшого випадки актуалізації певних конотацій у їхній семантиці, як-от *Ікар* – ‘той, хто має крила’: *Знаємо про трьох / які живуть під однією яблунею / і схожі на Ікарів з метеликовими крильцями / Коли стежимо за їхнім літанням / бачимо як з'являється* [7: 143].

Таким чином, бачимо, що антропонімікон художніх текстів поетів Київської школи досить широкий і різноплановий, проте глибина переосмислень цих онімів ще більш різноманітна. Антропоніми не лише приносять у контексти творів свою «історію», а й обростають новими нашаруваннями змісту, прочитати й розпізнати які має читач.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воробйов М. П. Іскри в слідах: Поезії / М.П. Воробйов. – К.: Укр. письменник, 1993. – 159 с.
2. Воробйов М.П. Слуга півонії: Поезії / М.П. Воробйов. – К.: Видавничий центр «Просвіта», 2003. – 344 с.
3. Голобородько В. Зелен день / В.І. Голобородько. – К., 1988. – 168 с.
4. Голобородько В. Ікар на метеликових крилах / В.І. Голобородько. – К., 1990.
5. Голобородько В. Калина об Різді / В.І. Голобородько. – К., 1992. 200 с.
6. Голобородько В. Летюче віконце / В.І. Голобородько. – Париж-Балтімор. – 1970. – 233 с.
7. Голобородько В.І. Летюче віконце: Вибрані поезії / В.І. Голобородько / Вступ. ст. І.М. Дзюби. – К.: Укр. письменник, 2005. – 463 с.
8. Голобородько В. Слова у вишиваних сорочках / В.І. Голобородько. – К., 1999. – 110 с.
9. Дударенко Л. Поетична Київська школа: ідейні та естетичні параметри / Л. В. Дударенко. – К.: Неопалима купина, 2009. – 240 с.
10. Кордун В.М. Куц вогню: Поезії / В.М. Кордун. – К.: Молодь, 1990. – 112 с.
11. Кордун В. Трава над травою: Поезії / В.М. Кордун. – К.: Неопалима купина, 2005. – 176 с.
12. Пастух Т. Модерна пропозиція поетів Київської школи / Т. Пастух// Вісник Львівського ун-ту. Серія філологія. Вип. 33. Ч.1. – Львів, 2004. – С. 72 – 76.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Хлисту – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практичного мовознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: літературна ономастика, лінгвопоетика, культура мовлення.

УДК 811.111'42:165.194:316.346.2: 81'42

ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ КОХАНОЇ/КОХАНОГО VIA ГЕШТАЛЬТ-АНАЛІЗ

Алла ЦАПІВ (Херсон, Україна)

У статті запропоновано гештальт-аналіз художнього образу Коханої/Коханого, що дозволило з'ясувати специфіку його лексико-граматичного оформлення, а також виявити роль частин мови у формуванні видів словесних поетичних образів.

Ключові слова: художній образ, гештальт-аналіз, лексико-граматичний аспект, частини мови.

The article deals with the lexical and grammatical aspects of the verbal poetic images, which are revealed via gestalt analysis. It has been proved that the gestalt image of the Beloved is verbalized by means of its gestalt-qualities, embodied in the nominative units of verbal poetic images. It is claimed that classification of the types of image of the Beloved is based on its gestalt center, expressed by a notional part of speech (the adjective, the verb or the noun).

Keywords: verbal poetic image, gestalt-analysis, lexical and grammatical aspects, parts of speech.

Вивчення лексико-граматичного аспекту художнього образу передбачає його характеристику з огляду на специфіку семантичних, синтаксичних і функціональних ознак і властивостей номінативних одиниць як компонентів вербальної іпостасі образу, так званої “поезії граматики”.

Дослідження поетичного тексту як окремого (відмінного, самостійного) організму підвело дослідників до вивчення функціонування граматичних одиниць у поетичному мовленні, що й дало підстави для виокремлення граматики поезії в окрему галузь [3;5].

Поетичне мовлення є багатим ґрунтом для реалізації всього потенціалу граматичних ресурсів, та надає їм можливість інакше, вільно себе поводити. [5]. У контексті вивчення